

וכפי מה שהעירונו במה שקדם. עם שבנה תועלת נפלא לנו, כי בהתיחד הזמן או הזמנים לעבודות, כבר יתעורר האדם התעוררות גדול, ליחד מחשבותיו לעבודה. ולפי שהפעלות וההתמדה בהם יקנו תכונות וקנינים חזקים בנפש, כבר יוסיף שלמות בהתאחדו בעבודה ההיא, ויתכן שיתמיד בה. ולתקופת השנה, בהגיע תור העבודה, כבר יתעורר יותר הרבה מאד ממה שנתעורר בעת ההיא, ויוסיף אמן בזה תמיד, באמרם ז"ל (אבות ד, ב): "ששכר מצוה מצוה".

ובכאן נשלם החלק השני מהמאמר השלישי, בעזרת האל יתברך וישתבח שמו לעד, אמן.

המאמר הרביעי

בדעות וסברות אשר השכל נוטה אליהן לפי מה שבא בקבלה. והן שלש עשרה דרושים:

- אחד, אם העולם נצחי במה שיבא.
- שני, אם אפשר מציאות עולם אחר, או עולמים רבים.
- שלישי, אם הגלגלים חיים מדברים.
- רביעי, אם יש לתנועות הגרמים השמימיים מבוא והנהגה במשפטי האדם.
- חמישי, אם יש לקמיעות והלחשים מבוא בפעלות האדם.
- ששי, בשדים.
- שביעי, אם תעתק נפש האדם, והוא מה שיקראוהו בת מהחכמים "גלגול".
- שמיני, אם תשאר נפש הנער שלא הגיע לחנוך.
- תשיעי, בגן עדן וגיהנום.

שפר

אור ה'

מאמר ד

דרוש א

עשירי, אם הכונה ב"מעשה בראשית" – חכמת הטבע, והכונה ב"מעשה מרכבה" היה חכמת מה שאחר הטבע, כפי מה שהבינו קצת מחכמי אמתנו.
אחד עשר, אם השכל והמשכיל והמשכל – דבר אחר, אם לא.

שנים עשר, במניע הראשון.
שלשה עשר, בהמנעות השגת אמת מהותו יתברך.
ולפי שלא התבאר בתורה בפרוש המשפט הצודק באלו הדרושים, אם החיוב והשלילה; הנה אפן הסקירה בהם, כשנראה פנים בכל אחד מהם לשני הסותרים, כדי שיהא נקל למעין לברר הצודק מהבלתי צודק.

הדרוש הראשון

אם העולם נצחי במה שיבא.

כבר יראה שיש פנים הרבה מההראות לצד החיוב.
מהם, כל המופתים והטענות שחשבו קצת הפילוסופים לחיב קדמותו. וזה, שכל הדברים שהראו בהם פנים לבטל התהוותו, יבטלו גם כן הפסדו. וזה מבאר בהם מאד.
ומהם, שאף בשננים חדושו והתהוותו, הנה למה שהמציאות בעצמו טוב, כמו שהתבאר בזולת זה המקום, הנה אם כן, העדרו רע. ולפי שהתבאר שהרע לא יגיע מאתו יתברך; והוא דבר גם כן הספם בדברי רז"ל, אמרם (ב"ר נא, ה): "אין דבר רע יורד מלמעלה"; יתחיב אם כן, לפי מה שיראה, שהעדרו נמנע, ואין ענין לנצחיות זולת זה.

ומהם, למה שהתבאר בטבעיות שההפסד הטבעי יבא מצד החמר, לא מצד הצורה. וזה, כשיגברו הכחות המתפעלות על הכחות הפועלות. ואמנם יתכן זה במה שיש בו הפך. ולפי

שפה

אור ה'

מאמר ד

דרוש א

שהוא מבאר בגרמים השמימיים שאין בהם הפך, הוא מבאר, שאין להם סבות והפסד. ולפי שהגרמים השמימיים, באמצעות תנועותיהם וניצוציהם, פועלים ומשפיעים מה שבכאן, הוא גם כן מבאר שאי אפשר בו שיפסד, למה שהפועלים בהם תמידים נצחיים.

ומהם, שאחר שהנח היות ההנה הכוללת רצונית, הנה יחייב, אם היתה נפסדת, שיהיה הפסדה רצוני גם כן. ועם ששנוי הרצון אי אפשר שייחס לו יתברך, הנה רצונו בהפסד הכולל הוא ענין בלתי מציר בטוב המחלט.

הנה, מכל אלו הפנים יראה מצד העיון שהעולם נצחי במה שיבא. והנה יסכים בזה פשט הכתובים. אמר (איכה ה, יט): 'אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור'. רמז באמרו 'כסאך', לפי מה שיראה, אל השמים, באמרו (ישעיה סו, א): 'השמים כסאי'. ואמר (תהלים כט, י): 'יִישֶׁב ה' מֶלֶךְ לְעוֹלָם'. והוא ידוע ב"מלך" שהוא מן המצטרף. וזה, שהמלך — מלך במלכות. ואמר (שמות טו, יח): 'ה' ימלך לעלם ועד'.

ואמנם לצד השלילה, יש גם כן פנים מההראות:

מהם, כי למה שהנח העולם הזה כמו שקדם; ומפרסם מהם, שכל הנה נפסד; יתחייב אם כן לעולם שיהיה נפסד. ומהם, כי למה שנראה בגרמים השמימיים תנועות הפכים; כאלו תאמר, שקצתם מתנועעים ממזרח למערב, וקצתם ממערב למזרח, וקצתם תנועות רבות מרובות; הנה יראה, שההפסד אפשרי בהם. ואם הוא אפשרי, הוא מחייב שיצא אל הפעל בזמן מה. כי המאמר "בשיהיה אפשרי בעצמו, ולא יצא אל הפעל לעולם" — הוא נמנע. הנה אם כן, הפסדו מחייב וכבר יסכים בזה מאמר אחד לרז"ל, אמרם (ר"ה לא, א): "שתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב".

והנה, לפי שיש פנים מבהירות לצד החיוב ולצד השלילה, ראוי שנבחר בהם הצורך מהבלתי צודק. ונאמר:

אמנם הטענה הראשונה לצד החיוב, הנתלית במופתים אשר חשבו לקיים בהם הקדמות, הוא מאמר בטל. למה שכבר התבאר בהם שלא יחייבו אותו. אבל התבאר חדושו במה שאין ספק בו.

ואולם השנית, הנתלית בהקדמה האומרת, שהרע לא יגיע מאתו יתברך; הנה להיותה בקשר תנאי, והוא, שלא יגיע ממנו בעצם, אבל יעבר שגיע ממנו במקרה, הוא מהכרח החומר; הנה לא ימנע מפני זה העדר העולם מהכרח החומר. וזה, שלא יגיע הרע ממנו יתברך בעצם, אבל במקרה מצד המתפעל.

ואמנם השלישית, הנתלית בטבע הגרמים השמימיים שאין להם סבות ההפסד, למה שאין בהם הפך; לא תתן האמת בדרוש. וזה מפנים:

ומהם, למה שנמצא בהם הפכויות בצדדי התנועות, כבר יעבר בהם שהוא נמשך לעצמותם, ואם היה שנעלם ממנו טבעם להפלגת מרחקם. ולזה, יהיה היסוד אשר בנו עליו טענתם רעוע ונפסד.

ומהם, כי בשנודה שאין לו הפסד בטבע, הנה, למה שהותם והתמדתם רצוני, כמו שהתבאר במה שקדם, הנה לא ימנע אפשרות הפסדו.

ומהם, שאם קבל שההפסד בגרמים השמימיים נמנע, הנה לא ימנע הפסד מה שבכאן. וזה, כי למה שמצבי הגרמים השמימיים משתנים תמיד, הנה כמו שאפשר בחלק המישב שישחת, כן אפשר בכלו. הנה למה שהבטול הזה לא יחייב אפשרות הפסדו אל לא דבר.

ואולם הרביעית, הנתלית בהיות ההנהגה רצונית לתכלית ההטבה, שלא יציר בטוב המחלט הפסד כולל רצוני; הנה היא אמתית בעצמה, אלא שלא תתן האמת במחלט, שלא יפסד העולם להגיעו אל הטוב ממנו, להיות הולך מהלך השלמות אל עולם אחר, כמו שאפשר בזה שאנחנו בו, וכמו שקדם. ואמנם מה שיתאמת בטענה הזאת הוא, שאי אפשר הפסדו אל לא דבר.

ואולם פשט הכתובים לא יחייב גם כן נצחיותו. למה שלא המשיך הכסא אלא לדור ודור. וזה, שבהתמדת הדורות לא יפסד כסא ה'; אבל באבדן הדורות יעבר הפסד הכסא. וכן המלכות יתמיד בהתמדת העולם, באמרו "לעולם תשב". וכל שכן אחר שלא יפסד אל לא דבר, למה שהדבר שיפסד אליו כבר יהיה גם כן כסא השם, ולזה כבר יתאמת היות הכסא והמלכות נצחי.

ואולם הטענה הראשונה לצד השלילה, הנתלית בהקדמה האומרת שכל הנהגה נפסד; הנה יתבאר בקלות בטולה. למה שכבר הכו על קדקדה, ולא התבאר אמתותה. ועוד, שאם הודינו בה, לא תתן האמת אלא בהנהגה הטבעית, לא בהנהגה רצונית.

אולם השנית, הנתלית בהפכיות הנמצא בגרמים השמימיים, ושהפסד, מפני זה, אפשרי בהם; הנה לא תתן האמת על כל פנים. וזה, שלא יחייב מחלופ התנועות, הפכיות בהם בעצם; למה שהתבאר בהם שהנהגה בהם רצונית, והיתה על צד ההשגחה, להשלים מה שבבאן. ועוד, בשנודה שההפכיות נמצא בהם, הנה כמו שהיתה ההנהגה בהם רצונית לתכלית ההטבה, כן אפשר וראוי שתהיה ההתמדה רצונית, לאותו תכלית בעצמו.

ואולם המאמר לרז"ל שחייב לו חרבן זמן אחר כן, כשנשתפל בו יחייב התמדת העולם יותר. אם להגביל זמן החרבן, כאמרו: "וחד חרוב"; שאלו היה חרב לעולם אחר השתא אלפי, לא היה מקום להגביל זמן אלף אחר. וזה מבאר בעצמו. ואם לאמרו "חרב", כי שם "חרבן" לא יפל על העדר. ולזה יראה, שהם מחיבים התמדתו, אם במין אם באיש. וקבלו היותו זמן מגביל חרב.

ולזה, העולה מכל מה שנאמר, חייב נצחיות העולם במין. ר"ל, שלא יפסד אל לא דבר. אבל אפשר שיפסד אל עולם אחר, בשילך זה ממנו מהלך השלמות. אלא שנראה, שמה שהעידו רז"ל בזה, הוא חרבן מה שבבאן זמן מגביל. אבל בגרמים השמימיים לא חייבו דבר. ולזה יותר ראוי שיאמר בנצחיותם באיש לפי דרכי התורה. וכל שכן עם מה שהתבאר מציאות נצחיות באיש בזמן תחית המתים, כמו שקדם. ודי בזה בדרוש הראשון.

הדרוש השני

אם אפשר מציאות עולם אחר, או עולמים רבים יחד.

והנה יש פנים מההראות לכל הצדדין. אם לצד החיוב, יש פנים מההראות:

מהם, שאיך שיהיה, שהיות העולם, אם שהיתה רצונית או מחיבת, מה המונע שלא יחול הרצון או החיוב בעולם אחר, או עולמות, וזולת זה?

מהם, כי למה שהתבאר שהיות העולם רצונית, על צד ההטבה והחנינה; והוא מבאר, שאין שם כילות וצרות עין להיטיב, כל אשר יוסיף בעולמות יוסיף בהטבה; ולזה כבר יתכן, שיהיו בכאן עולמות רבים.

שפט

אור ה'

מאמר ד

דרוש ב

הנה מאלו הפנים יראה צד החיוב. ואם צד השלילה, יש לו פנים מההראות גם כן:

מהם, שאם היו בכאן עולמות יחד, לא ימלט העולם מחלקה: אם שיהיה כמה שבין העולמות ריקות, או גשם. והיות שם ריקות נמנע אצל הקודמים. יחייב אם כן, שיהיה ביניהם גשם. והגשם, אם שיהיה ספירי, אם לאו. ואם הוא ספירי, יחייב שנראה בקצת זמנים שמשים וירחים יותר מאחד, כשהיו שניהם על האפק. ואם הוא גוף חשוף, הנה לפי מה שנמצא בגרמים השמימיים החשוכים שיקבלו האורה מזולתם; כמו הירח שמקבל אורה מהשמש, וקצת הכוכבים, לדעת מי שיראה כן; הנה יתחייב שיקבל אורה מה שבין העולמות מהשמש. ויתכן שנראה כוכבים רבים, מעולם או מעולמות אחרים. ולזה יתחייב ממה שהתבאר בחוש, שלא יהיה בכאן יותר מעולם אחד. ומהם, כי למה שלא נמצא רבוי אישים אלא באישים ההויים הנפסדים, כמו בבעלי חיים ובצמחים; הנה יראה, שהרבוי בהם לתכלית שמירת המין לבד; ולזה היו האישים הבלתי נפסדים, בלתי נמצא בהם רבוי. ויתחייב אם כן, שהעולם, אחר שהתבאר היותו בלתי נפסד, שלא יהיה בו רבוי.

ומהם, כי למה שהפועל למציאות הוא אחד בתכלית הפשיטות, כבר יראה, שהנמצא ראוי להיות אחד. אם למה שהסכם עליו, שמהאחד הפשוט לא יתחייב אלא אחד פשוט; ואם למה שכבר יראה, שהשלמות הגדול לנמצא הנאצל — שיתדמה בכל מה שאפשר למאצל; ולמה שהיה המאצל אחד, הנה יתחייב שיהיה האחדות לנאצל שלמות לו. ויתחייב אם כן מאלו הפנים מניעת הרבוי בעולמות.

והנה, לפי שיש פנים מההראות לשני הצדדין, ראוי שנברר מהם הצדק מהבלתי צודק. ונאמר:

שצ

אור ה'

מאמר ד

דרוש ב

אָמנָם הַטַּעֲנָה הָרֵאשׁוֹנָה לְצַד הַחַיִּיב, הַנִּתְלִית בְּאַפְשָׁרוֹת חִלּוֹת הַרְצוֹן אוֹ הַחַיִּיב בְּעוֹלָם אַחֵר וּזְלַת זֶה; הִנֵּה לֹא תַחֲבִיב הַמְצִיאוֹת, אָבֵל תִּתֵּן הָאַפְשָׁרוֹת לְבַד, מִצַּד חוֹל הַרְצוֹן. וְאוֹלָם, אִם יִמָּצֵא שֵׁם מוֹנֵעַ מִצַּד הַרְבּוּי בְּעֵצְמוֹ, הִנֵּה לֹא יִשָּׂאֵר שֵׁם הָאַפְשָׁרוֹת.

וְאוֹלָם הַמְנִיעָה מִצַּד הַרְבּוּי, כִּבְר יִתְכַּן לֵאחֹת מִהַטַּעֲנוֹת הַמֵּרְאוֹת פָּנִים לְצַד הַשּׁוֹלֵל. וְזֶה, אִם לִהְיוֹת הַרְבּוּי מוֹתֵר בְּאִישִׁים הַנִּצְחִיִּים; וְאִם לִהְיוֹת הָאֲחֻדוֹת שְׁלֵמוֹת, כְּמוֹ שְׁנֹכָר שֵׁם.

וְאוֹלָם הַטַּעֲנָה הַשְּׁנִיָּת, הַנִּתְלִית בִּהְיוֹת הַיִּתְּ הָעוֹלָם רְצוֹנִית, וּלְצַד הַהִטָּבָה וְהַחֲנִינָה. אִם הִיָּה שִׁיתְחִיב רְבּוּי, לֹא יִמְלֹט מִהִּיּוֹתוֹ מִגְּבֹל אוֹ בְּלִתִּי מִגְּבֹל. וְהִנֵּה, אִי אֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה מִגְּבֹל. וְזֶה, שְׂאִי זֶה מִסְפָּר עוֹלָמוֹת מְנַח, אֶפְשָׁר שִׁיתוּסֵף לְרְבּוּי הַהִטָּבָה. וְאִי אֶפְשָׁר גַּם כֵּן שִׁיְהִיָּה בְּלִתִּי מִגְּבֹל, לְמַה שִׁיתְחִיב גְּשָׁמִים אֵין תְּכִלִּית לְמִסְפָּרָם יָחֵד. וּלְפִי שְׂאִי אֶפְשָׁר שִׁתְחִיב רְבּוּי בְּלִתִּי מִגְּבֹל וְלֹא מִגְּבֹל, הִנֵּה הוּא מְבָאָר, שֶׁלֹּא תַחֲבִיב רְבּוּי.

וּלְפִי שֶׁהִיָּה עַל צֶד הַחֲנִינָה, יִחַשֵׁב בָּהּ, שִׁתְחִיב רְבּוּי הַהִטָּבָה בְּרְבּוּי עוֹלָמוֹת, אֵין הַמְלֹט מֵאַחַד מִשְׁנֵי עֲנִינִים: אִם שֶׁהַחֲכֵמָה הָאֱלֹהִית גִּזְרָה, שֶׁתִּהְיֶה הַהִנּוּחַ מִגְּבֹלָת; וְאֵין תְּפִישָׁה בְּמִנִּיעַת הַתוֹסֵפֶת רְאוּיָה, לְמַה שְׂאִיָּה שֶׁתִּהְיֶה, יִשָּׂאֵר הַסֵּפֶק הַהוּא בְּעֵינֵינוּ, אַחֵר שֶׁהַמִּסְפָּר מִגְּבֹל. וְאִם שֶׁהַחֲכֵמָה הָאֱלֹהִית גִּזְרָה בְּאַחֲדוֹת הַנֶּאֱצֵל, לִהְיוֹתוֹ מִתְדַמָּה אֶל הַמֵּאֲצִיל בּוֹ.

וְאוֹלָם הַטַּעֲנָה הָרֵאשׁוֹנָה לְצַד הַשְּׁלִילוֹת, הַנִּתְלִית בְּחֻלְקָה הַהִכְרַחֲתִית בְּמַה שֶׁבִּין הָעוֹלָמוֹת, אִם שִׁיְהִיָּה בּוֹ רִיקוּת אוֹ מְלּוּי; אִמֵּר, שְׂאִיָּה שִׁיְהִיָּה לֹא יִקְרָה מִמֶּנּוּ בְּטֵל. וְזֶה, שֶׁלֹּא הַתְּבָאָר עֲדִין בְּטוֹל הַרִיקוּת, אָבֵל וְאוֹלֵי הַתְּבָאָר חַיִּיבוֹ, כְּמוֹ שֶׁבְּאֲרָנוּ בְּמֵאֵמֶר הָרֵאשׁוֹן. וְלִזֶּה, אִם הִיָּה בִּינֵיהֶם רִיקוּת, לֹא יִקְרָה מִמֶּנּוּ בְּטֵל. וְאִם הִיָּה בִּינֵיהֶם מְלּוּי, גַּם כֵּן לֹא יִתְחַיְבוּ הַבְּטוּלִים הָהֵם. וְזֶה, כִּי

למרחק הרב שבין העולמות, יתכן שלא נראה מהפוכבים ההם דבר.

ואולם השנית, הלקוה מהפוש, בלתי נותנת האמת בדרוש הזה. וזה, שהקש ההמשלי לא יקח ממנו מופת. ועוד, שלמה שקרה באישים הנצחיים, שרבוים בעולם אחד בלתי הכרחי, ואולי שהיה מוזיק; הנה לא ילקח מהם ראיה למניעת רבוים בעולמות מתחלפים.

ואולם השלישית, הלקוה משלמות הפועל, והתדמות הנאצל אליו בתאר האחדות, בלתי מחיבת מניעת הרבוי גם כן. וזה, להיות כל אחד מהם בלתי צריך אל שלמותו לזולתו. וכאשר היה האחדות אשר בעולם הזה, על כל פנים, בלתי צריך אל זולתו, הנה הרבוי הקורה למספר העולמות, איננו מוזק לשלמות האחדות אשר בעולם הזה. ואם היה מפאת המאצל יחייב האחדות לנאצל, הנה להיותו מאצל לתכלית ההטבה והחנינה, הנה לא ימנע רבוי המקבלים להטבה, שלא יתחייב מהמטיב האחד. וזה מבאר בנפשו.

וכאשר היה זה כן, והוא, שכבר התבאר שאין בכל הטענות שנכרנו, אם לצד החיוב ואם לצד השלילה, שיתן האמת בדרוש; ומה שהתבאר מהם הוא אפשרות הרבוי לבד; הנה ראוי שלא נרחיק מה שבא בדרש לקצת רז"ל. אמנם בראשון מע"ז (ג, ב): "מלמד ששט בי"ח אלה עולמות". והכונה בו, שהשגחתו משוטטת בכל העולמות ההם. וזהו מה שפוננו בדרוש הזה.

והנה לא ראינו להצריך בדחית קצת דמויים שעשה הפילוסוף, לבאר שאין שם אלא עולם אחד, למה שאם הודינו בעולמות רבים, סלקנו המקומות הטבעיים; באמרו, שאם הודינו בהם היה מחיב, שחלקי הארץ, על דרך משל, אשר

בעולם האחד, יתנועעו אל מקומם הטבעי אשר בעולם האחר. כי הנה זה פתוי דברים, אין שרש להם. וזה, שבהניחנו עולמות רבים, הודינו במקומות הטבעיים בעולם עולם, כאלו תאמר, הארץ תבקש מרכזה אשר בעולמה, והאש יבקש מרכזו אשר בעולמו. וזה מבאר בנפשו. והנה זה מספיק בדרוש הזה.

הדרוש השלישי

אם הגרמים השמימיים חיים מדברים.

והנה יש פנים מההראות לכל הצדין.

אם צד החיוב, יש לו פנים מההראות: מהם, כי למה שהתבאר מתנועותיהם היותם ביותר שלם שבפנים, להשלים בתמידות מה שבבאן, הוא מבאר בהם, שהתחלתם מציור שכלי. והנה נראה היותם משיגים זה הציור. וזה, שאם הנחנו אותם בלתי מצירים, הנה לא ימלט מהיות זה הסדור הנפלא בהם, אם על דרך הטבע, כמו הענן בתנועות היסודות, או מפאת מכריח, יכריחם על זה הסדור. כי מן השקר שיהיה בקרי, להיות הסדור הנה הנפלא תמידי ומדבק להשלים מה שבבאן. וכבר נראה שהוא מן השקר שיהיה על דרך הטבע. וזה, שאנחנו נראה התנועות אשר על דרך הטבע, שיש להם דבר — ממנו הוא התנועה, ודבר — תהיה אליו התנועה; כמו הענן ביסודות, ובשאר מיני המרכבים שאינם בעלי נפש. וכן גם התנועה במקרה, כשהיו על זולת מקומם, והמנוחה להם במקומם הטבעי. ובגרמים השמימיים, אין בהם דבר ממנו התנועה, ודבר אליו תהיה התנועה. וזה, שמה שממנו יתנועעו — אליו יתנועעו. וגם לא נמצא להם מנוחה בכל זה הזמן הארץ. ולזה נראה, שאי אפשר בזאת התנועה שתהיה בדרך הטבע. והוא מבאר גם כן שאינה בדרך ההכרח, כי מה שזה

דרכו אינו מתמיד, ולא ימצא ממנו אלא מעט, וזה הפך מה שיראה ממנה.

ועוד, שאנחנו נמצא בדרך הטבע, שישים בדבר דבר מהדברים, התחלה לפעלות המסדרות מהם. וכל אשר היה הדבר יותר נכבד, היתה ההתחלה יותר מספקת. ולזה תמצא שהאדם יותר מספיק בשיסדרו ממנו הפעלות הצריכות לשמירת גופו ומינו, משאר הבע"ח, והבע"ח מהצמחים, כמו שהתבאר כל זה בלו בספר "בעלי חיים". וכאשר התבאר זה, והוא מבאר מהגמלים השמימיים שהם יותר נכבדים משאר הדברים הטבעיים, הוא מבאר, שהוא ראוי שישים הטבע בהם התחלה, לעשות פעולותיהם, יותר מספקת משאר דברים הטבעיים. וזה אמנם לעצם מדרגתם והיותם שלמי ההנה.

ועוד, כי אם היה על צד ההכרח, יחייב שיהיה המכרים גשם. כי איך יהיה לגרם השמימי אפן מההשתעבדות לשכל המניע, אם לא באמצעות גשם? ולפי שהתבאר שהגשם לא יניע אלא בשיתנועע, הנה יחייב שיניע בבחירה להיותו בעל נפש, ואם מצד נפש אחר מכרים. ולפי שלא ילך לבלתי תכלית, הנה בהכרח שיכלה אל מתנועע בעל נפש. וכאשר היה זה בן, הנה ראוי שינח בן בתחלת העיון. למה שהטבע לא יעשה דבר לבטלה.

ולזה, הוא מבאר בהם, שתנועתם על צד הציור והבחירה, להשלים מה שבבאן.

ומהם, שפשט הכתובים מורה על היותם משיגים. אמר (תהלים יט, ב): "השמים מספרים כבוד אל" וגו'.

הנה מאלו הפנים יראה צד החיוב. ואולם צד השלילה, יש לו גם בן פנים מההראות:

שצד

אור ה'

מאמר ד

דרוש ג

מהם, שלפי שהיו הגרמים השמימיים חמריים, ואנחנו נראה בהשגות החמריות שהם נקנות באמצעות החוש; והיו הגרמים השמימיים בלתי בעלי חוש, להיותם בלתי בעלי איכויות, כמו שבא זה בספר "שמים ועולם"; הנה אם כן, אי אפשר שיצירו.

ומהם, שאם היה שיצירו, תהיה תנועתם על צד התשוקה והבחינה להשלים הנמצאות השפלות. ולהיותם פועלים לתכלית ידוע, יתחייב שישיגו פרטי תנועות הכוכבים, וחדושי הזוויות, והמזגתם, אשר בהם יתישב הנעת התכלית. ולפי שהשגות הפרטיות, לא יציר הנעתם בזולת החוש, הנה אם כן, אי אפשר שתהיה תנועתם על צד הציור.

הנה מאלו הפנים נראה צד השלילה. ולפי שיש פנים מההראות לשני הצדדין, ראוי שנקבר מהם הצודק מהבלתי צודק.

ונאמר, אמנם הטענה הראשונה לצד החיוב, בלתי נותנת האמת בדרוש. וזה, שאנחנו נראה בתנועות הטבעיות הפכיות וחלופי מה. וזה, שהיסודות, מהם — שהתנועה אל האמצע, ומהם — שהתנועה מן האמצע. וכאשר היה זה כן, מה המונע שתהיה התנועה הטבעית לגרמים השמימיים סביב האמצע? וגם כן, אם היה שבסודות — המנוחה להם היא טבעית, כאשר היו במקום הטבעי; מה המונע שבגרמים השמימיים תהיה התנועה להם היא הטבעית, ושתהיה ביניהם ובין היסודות שני חלופים, כאשר נמצא ביסודות עצמם חלופ בתנועתם ובמנוחתם?

וגם כן, מה שנאמר במניעת היות תנועתם על צד ההכרח, למה שהוא ראוי שישים הטבע בהם התחלה יותר מספקת משאר הדברים הטבעיים לעצם מדרגתם, הוא נעדר על

הדרוש. וזה, שאם היו הגרמים השמימיים גופיים, הנה מדרגת הנמלה, להיותה בע"ח, גדולה מהם; כי היסודות להיותם גדולי הכמות אינם בשעור מהחשיבות כמו הבע"ח, וכל שכן האדם, ואם הוא קטן הכמות מאד ביחס אליהם.

ועוד, שכבר יראה, שלא ימלט הענגן מחלקה בגרמים השמימיים. וזה, אם שתהיה להם טבעית המנוחה והתנועה, עד שאם היה בן, יחייב בהם שינוחו ויתנועעו יחד. ושקר גם בן שתהיה להם המנוחה טבעית, שאם היה בן, לא היה אפשר בהם שיתנועעו אלא מפאת מכריח, והוא מה שברחו. ושקר גם בן, שלא תהיה טבעית לא התנועה ולא המנוחה, וזה שלא ימלט מהיות הטבע שם בהם התחלה שיתנועעו וינחו, אם שלא שם בהם כח על זה. הנה לא יתארו לא בתנועה ולא במנוחה, והיה נמנע בהם שיתנועעו; ואנחנו נראה אותם מתנועעים תמיד, מבלתי שנוגיש להם מנוחה בכל הזמן הארך שהעסקו אלינו קורותיו.

ואם יאמר אומר, שהתנועה להם איננה טבעית, אבל בחירת, להשלים מה שבכאן מהנמצאות השפלות; כמו שנמצא באדם ובבעלי חיים, שיש להם תנועה בחירת; אמרנו לו, שאנחנו לא נרחיק היות התנועה בחירת, אבל אמר, שאין המלט מהיותה טבעית. וזה, שאי אפשר מבלתי ששם בהם התחלת התנועה בכלל, כמו שיצדק באדם ובבעלי חיים, שצד התנועה בחירי, אבל התנועה בכלל טבעית להם. וכאשר התאמת שהתנועה אשר לגרמים השמימיים טבעית, הנה לא יחייב שתהיה צד התנועה בחיריית. אלא ששם הטבע התחלת התנועה בהם להשלים מה שבכאן.

ולזה התבאר, שהטענה המחייבת בדרוש, והוא שעשאה הפילוסוף, ונמשכו אחריו מפרשי ספריו וקצת מחכמי אמתנו, בלתי נותנת האמת לצד המחיב.

ואמנם הטענה השניה, שיסודה פשט הכתובים, איננה מחייבת גם כן. למה שאין ספק שנאמרו על צד השיר וההמשל עצם הוראתם על כבוד השם יתברך, וכמו שאמר על צד השיר (דה"א טז, לג) "אז ירגנו עצי היער, ורבים זולתו.

ואמנם הטענות לצד השולל, עם שחיבו שלא יציר בהם השגות פרטיות, הנה לא ירחיקו שלא יציר ציור כולל מפאת מניעם, שהם מתנועעים להשלים מה שבקאן.

ולזה הוא מבאר, שדלתי החקירה נגדלות בדרוש הזה. ולזה, מה שיראה, שאין להוציא הכתובים וסדור אנכיה ממשטן. וכל שכן, אם היה פרוש "אופנים וחיות הקדש" הנזכרים במרכבת יחזקאל ובסדור הברכות – הגלגלים והכוכבים. ודי בזה הדרוש השלישי.

הדרוש הרביעי

אם יש לתנועות הגרמים השמימיים מבוא והנהגה במשפט האדם.

ואמנם לפי שהתבאר בטבעיות, שהגרמים השמימיים מניעים היסודות, ומרכיבים אותם; ומשפיעים במרכבים כח והכנה אל שיקבלו צורותם הטבעיות; ואין ספק שימשכו מזה מדות ורשמים לפי המזגת המרכבים ההם מהאיכיות הארבעה, עד שימשך מזה גם כן, שישימו קצת בני אדם אל שיקבלו השפע האלהי הנבואי, לפי הכנת יצירתם הטבעית; הנה לא נפל ספק במין הזה מן ההנהגה במשפטי האדם. אבל במה שלא יתחייב מהמזגת האיכיות הארבעה, כאלו תאמר, היות האדם עני או עשיר, מצליח בקנינים ומוצא מטמוניות, או ההפך בעל נשים

רבות או אחת, וכל שכן צדיק או רשע; הנה נפל הספק בכיוצא בזה, אם יש הנהגה ומבוא לגרמים השמימיים בו. והנה הצד המחיב, נתפרסם לבעלי משפטי הכוכבים. שנתאמת להם עם השנות רב, שלפי מערכות הכוכבים בבתייהם, ומבטם קצתם אל קצתם, והדבקם, ויתר התנאים זכורם, יתחילו הדברים ההם. ואם הנה שאין מבוא לאיכויות הדברים.

ואולם צד השולל, יש לו גם כן פנים מההנאות: מהם, שלפי שהתבאר שלכל דבר – טבעי הנה או מלאכותי – ארבע סבות, והם: הפועל והחמר והצורה והתכלית; הוא מבאר, שאם הנה לגרמים השמימיים כח והנהגה באלו הענינים, הנה הנה זה הפועל לבד, בתנאי שיהיה החמר נכון ומזמן. ולזה יראה, שלא יתחייב מהנהגתם לבד מציאות הדברים ההם. שאם הנה מתחייב, לא הנה החמר בעל אפשרות.

ומהם, שהוא ידוע, שסבות הדברים, מהם טבעיות, ומהם רצוניות, ומהם מקריות. ואלו היו הדברים מגבלים ומתחייבים מהנהגת הגרמים השמימיים, לא הנה המקרה מקרה, ולא הרצון רצון.

ומהם, שהוא ידוע שהעצמים הנבדלים מחמר, גדולי הערך מהעצמים החמריים. עד שלפי האמת, הנפרדים הם הפועלים, והחמריים הם המתפעלים. ולפי שהיתה נפש האדם אצולה מן העליונים, איך יתכן לגרמים החמריים לפעל בה?

ומהם, שאם היו עניני האדם בחיוב, הנה מצוות התורה ואזהרותיה לריק. והנה הגמול והענש בלתי ראוי.

ומהם, שאם הנה לחלק הנה אמות מה, הנה יחשב שלא הנה ראוי להרחיק החלק הזה כמו העונות והנחוש. שכבר

שצח

אור ה'

מאמר ד

דרוש ד

יראה, שהחלק הזה לבד הוא שאסרה התורה, ר"ל החלק שאין לו התלות במזג ובטבע האיכויות. כמו שפרשו (סנהדרין סה, ב) "עונות": שעה זו יפה לצאת, מלשון עונות. ו"נחוש": כגון צבי הפסיקו.

ואולם, לפי שהצד המחייב יתבאר מן החוש עם השנות רב, וביחוד מהטלסמאות והלוחות, הניחו בעלי המשפט, שאינם דברים נמשכים לאיכויות הארבעה; הנה היו אלו הפנים מההראות לצד השולל, ספקות לצד המחייב. וראוי שנשתדל בהתם.

ונאמר, שהטענה הראשונה, אשר יסודה האפשרות הנמצא בדברים, לא תבטל הנהגת הגרמים השמימיים. לשתי סבות: האחת, שעם היותם פועלים במרכבים בעלי אפשרות, הנה האפשרות להם, מצד עצמם, והחייב — מצד סבותם. כאלו תאמר, שחמר הכסף, לו אפשרות שיהיה גביע או טבעת, וכשהאמן פועל בו צורת הטבעת, הנה מחייב שיהיה טבעת מצד הפועל, אבל נשאר האפשרות מצד עצמו.

והשנית, שעם היותם פועלים ומכינים החמר, אינם פועלים בהכרח. וכלבד באדם שהוא בעל שכל ובהירה. כאשר הארכנו בבלל החמישי מהמאמר השני.

ובזה הדרך בעצמו יסלק הספק השני, הנתלה בדברים המקריים והרצוניים.

ואולם השלישי, הנתלה במעלת הנפש המשכלת, הנה כבר אמרנו שהבהירה למעלה מן המערכת, ואפשר לאדם להיות משגח השגחה פרטיית ינצח בו המערכת, כמו שנתבאר זה במה שאין ספק בו במאמר השני והשלישי. ושם בארנו, איך היה המצוות והאזהרות לתכלית נפלא. והמר הספק הרביעי.

ואולם החמישי, הנתלה בהרחקת התורה החלק הזה, הוא ממה שיקל התרו. וזה, כי העונות והנחוש ממה שביא המון העם לסלק מעליהם הבטחון בשי"ת, ולבטל ההשתדלות; וזה לסכלותם בסוד אפשרות הדברים וחיוכם, אבל יחשבו שהדברים כלם מחזבים במחלט, ושהחריצות בדברים שקר; והוא שקר מבאר, אין ספק באמתתו.

וכזה נסתלקו הספקות מהדרוש הזה, ונתבאר הצד המחזיב, והוא מה שהסכימו חז"ל במקומות הרבה מהתלמוד, עם שחיבו שהמשנח האמתי הוא למעלה מהמערכת, כמו שהוא האמת בעצמו. ודי בזה בדרוש הרביעי.

הדרוש החמישי

אם יש לקמעות והלחשים מבוא בפעלות האדם.

הנה אם היה מחכמי אמתנו, הרחיקו מאד שיהיה להם מבוא כלל, אבל החזיקו המאמין בהם לאיש שוגה ופתי; אבל אנחנו לא נקזיב החוש, ומה שנתפרסם לרז"ל במקומות רבים מהתלמוד. אלא שצריך שנשתדל בהתר הספק הזה החזק, והוא המראה פנים לצד השולל, והוא, איך יגיע הפעל המכונן מהפועל בקמעות או בלחשים, אשר הוא פעל חוץ מהמנהג הטבעי. וזה, שכבר התבאר ב"מה שאחר הטבע", שכל דבר שיוציא זולתו מהכח אל הפעל, הנה ימצא לו בפעל מה שנמצא למתפעל בכח. ולפי שהוא מבאר, שאין בקמעות והלחשים דבר בפעל ממה שיכון בהם, הנה אם כן, אין הקמעות והלחשים הפועלים לזה הפעל. ומזה הצד בעצמו יתבאר, שאין הגרמים השמימיים הפועלים. וזה, שאין יחס בינם ובין הקמעות והלחשים. וכבר יראה, שהשם יתברך ויתעלה שמו לעד אינו הפועל, וזה מפנים:

מהם, שלמה שהמבאר מהפעלות האלה, שהם מיוחדות לרצון הפועל, יתחייב אם כן, שיהיה השם, יתברך וישתבח שמו לעד, נמשך גם כן. והוא מגנה מאד.

ומהם, כי לפי שהפעלות המכונות ההם, מהם לטובה, ומהם לרעה, יתחייב שיהיה השי"ת מסכים אל הרע ההוא, חלילה.

ומהם, שאם היה השי"ת הפועל, והוא מבאר באלו שהם מפעל הבחירה והרצון לאדם, יתחייב: אם שתהיה לו יתברך חידוש רצון, והוא נמנע בחקו; ואם שיהיה כן מרצונו הקדום בעת ההיא, ויבטל טבע האפשר. למה שיהיה רצון האדם בו מחיב ומכרח, בלתי רוצה.

התבאר אם כן, שאין השי"ת הפועל. והוא מבאר שאין האדם הוא הפועל, וזה, שהוא מן המבאר בו, שלא יפעל דבר חוץ מהמנהג הטבעי במה שהוא אדם. וכאשר יפעלהו, יחייב שיפעלהו באמצעות הקמעות והלחשים. ולזה, איזה התייחסות ביניהם ובין הפעל המגיע מהם? מי יתן ואדע.

ואמנם הספק הזה, ואם הוא חזק, אין התירו ממה שיקשה. וזה, שכבר יראה, שהפועל הקרוב לפעל הזה המגיע מהקמעות והלחשים איננו אחד בכלם. אבל הוא מתחלף בהם. מהם – שהפועל הקרוב הוא הגרמים השמימיים. ומהם – שהפועל הקרוב הוא השי"ת. ואמנם ישתתפו, שהקמעות והלחשים להם במדרגת הפלי. וזה, שמהם – יש בהם קשר ותנאי, שיהיה הפועל להם חכם וירא חטא, ושיעשה פעלותיו באופן מהקדשה והטהרה והמחשבה הנכונה, אשר זה וכיוצא בו, מין ממני התפלה והעבודה, אשר כבר התבאר שיועילו לו ולזולתו. ואמנם המעשים ההם, חקויים ועמודים אשר בהם ישענו המחשבות. ולזה היו הקמעות והלחשים במין הזה במדרגת

הכלי, למה שיקבע האמונה והמחשבה בלבבות בעליהן אשר באמצעותם יפעלו. ומהם – שאין בהם תנאי וקשר שיהיה הפועל ירא חטא ושאר התנאים. והמין הזה, איננו רחוק שיהיו הפועלים הגרמים השמימיים, ושיהיו המעשים במדרגת הכלי; וזה אמנם לקשר והתניחות אשר בין הגרמים השמימיים והנמצאות השפלות. וזה, שאנחנו ואם היה שנסכל זה ההתניחות והדמיון, הנה אין המלט מהתניחות-מה ביניהם; ואם היה שהפילוסוף דמה שאינם בעלי איכות. ולפי שההתניחות הוא, אם עצמותי ואם מקרי; והוא מבאר – לחלוף עצמותם ולרחקם קצת מקצת – שאיננו עצמותי; הנה יהיה בהכרח מקרי. וההתניחות הזה המקרי, הוא בהכרח דומה לאלו האיכות אשר לנמצאות השפלות.

ואולם איך יתבאר זה? הנה ממה שאמר. וזה, שאנחנו נראה שהשמש יחמם האויר, והירח יקרר אותו. ואם היה שהתבאר בכוכבים שאינם בעלי איכות הללו; והוא מבאר בכל דבר שיוציא זולתו מן הכח אל הפעל בדבר מה, שהוא נמצא לו בפעל מה שנמצא למתפעל בכח; לא אשער איך יתחיל החם והקר השמש והירח? אלא אם כן נאמר, שניצוץ השמש מתניחס לטבע החם, וניצוץ הירח מתניחס לטבע הקר. ואולי שיהיה לשנוי טבעיהם רשם בזה. ואיך שהיה, אחר שהניצוצים מתניחסים להם, יחייב בהכרח היותם תחת סוג אחד מהאיכות. וזה, כי הוא מבאר בדברים שאינם תחת סוג אחד, שהם בלתי מתניחסים. כי אין יחס בין המתוק והלבו, כל שכן בין המתוק והשטח. ולזה הוא מבאר, שאנחנו ואם נספל האיכות או האיכות שיתארו בהם הגרמים השמימיים, הם מתניחסים עם אלו האיכות אשר בנמצאות השפלות על כל פנים. ואיך לא? והנה עניני הטלסמאות והלוחות המספרות, התאמת ענינם

תב

אור ה'

מאמר ד

דרוש ו

בהשנות רב. ואם לא הנה ההתניחטות והדמיון אשר בין הגרמים השמימיים והנמצאות השפלות, לא הנה ענין להם. ולמה נרחיק אם כן, עניני הקמעות והלחשים? אלא שלהתניחטס בגרמים השמימיים וביניהם, נגיע באמצעותם השפע מהם. והנה הם במדרגת הכלי לפעלות ההם.

והוא קרוב שיצור לזה עור גדול, ציור הפועל. והוא אמרם בכיוצא בזה (שבת סא, ב): "אתמחי גברא ואתמחי קמצא". וכבר התבאר ההתניחטות והדמיון, ממה שנראה מתנועות היסודות בסבוב. וזה, שהדבר מסבם עליו, היות יסוד האש נייעהו השמש. והנה אי אפשר שיניעהו על צד הדחיה והחתך, לשלש סבות: האחת, לרחוקם זה מזה, והשנית, שהשמש לא יתאר במקשיות ורכות. השלישית, להיות השמש קבוע בגלגלו, בלתי ממיר מקומו. אין המלט, אם כן, להיות ניצוצו מחמם האש ומניעו. אין המלט, אם כן, מיחס והדמיון. ודי בזה בזה הפרק.

הדרוש הששי

בשדים.

ולפי שמציאותם מבאר בתורה ובדברי רז"ל, עם שנתפרסם ונמשך באמות, ונתאמת אצל החוש, הנה העיון בהם בשני ענינים: אם במהותם, אם בתכלית מציאותם. ולפי שאין לנו מבוא בידיעה בסבותיהם, הנה דרך החקירה בענינים אלו, מן המאחר אל הקודם. והוא הנמשך והמפרסם בהם.

ואמר, שמה שנתפרסם בהם, ארבעה ענינים: האחד, ידיעה בענינים ההויים והעתידים הטבעיים, למה שבאמצעותם תגיע הידיעה לאדם. השני, בקשת הכבוד וההשתעבד להם, שבאמצעות העבודות יתרכו ויעתרו לבקשת העובד, כאמרו

(דברים לב, יז): "יִזְבְּחוּ לִשְׂדִים לֹא אֱלֹהִי, וְכִמּוֹ שָׂבָא בְּסַפְרֵי הַמְּלָאכָה הַהִיא. הַשְּׁלִישִׁי, בַּחֲרִית הָרַע, כִּמּוֹ הִהְסַתָּה לַחֲטָא, כִּמּוֹ הַשְׁטָן לְאִיּוֹב, וְהַכּוֹב הַנִּמְצָא בָּהֶם, כִּמּוֹ שָׂבָא בְּסִנְהֶדְרִין (קא, א). הַרְבִּיעִי שִׁיפְעֵלוּ בַּתְּכִלִּית הַקְּלוּת, וְיִתְלַבְּשׁוּ בְּאֲנוּשׁוֹת בְּפִתְעָה, כִּמּוֹ שְׁנֵת־פָּרֶסֶם בְּמַעֲשִׂים בָּאוּ בַּתְּלִמּוּד בְּזֶה, אֵין צָרָךְ לִזְכָּרָם. וְלִזֶּה אָמַר, כִּי לְמָה שֶׁלָּהֶם יִדְעָה בְּדַבְּרִים הַהוּם וְהַעֲתִידִים, אֵין הַמְּלֵט מֵהֵיכָּן בָּהֶם חֶלֶק שְׂכָלִי. וְלְמָה שֶׁנִּמְצָא בָּהֶם בְּקִשְׁת־הַכְּבוֹד וְהַבְּחִירָה אֶל הָרַע, שֶׁהֵם דַּבְּרִים בָּהֶם נִמְשָׁכִים מֵהַכֹּחַ הַמִּתְעוֹרָר, הִנֵּה אֵין הַמְּלֵט מֵהֵיכָּן הִסְטוֹדוֹת הַקְּלִים גּוֹבְרִים בָּהֶם, אִם הֵיךְ שִׁירָכְבוּ מִהָאֲרֻכָּעָה יְסוֹדוֹת. וְאוֹלֵי שֶׁהֵם מִחֲלָקִים אִישׁוּיִם וְאוֹרִיִּים. וְהִנֵּה יִסְכּוּם בְּזֶה הַבְּחִירָה אֶל הָרַע. כִּי לְמָה שֶׁהַתְּבָאָר, שֶׁהֵטוֹב בַּמְדוּת — הַמְּצוּעַ; הִנֵּה אִם הֵיךְ הָאָדָם הַשּׁוֹנֶה הַמְּזוּג מֵאֲרֻכָּע יְסוֹדוֹתָיו, מוֹכֵן וְנֹאֵת לְבַחַר בְּטוֹב; וְהִיוּ הָאֲדָמִיִּים בָּהֶם כְּעֶסְנִים וְקִנְאִים, וְהוּמִים אֶל הַכְּבוֹד וְהַמְּעֻלָּה יוֹתֵר מִן הָרְאוּי, לַעֲוֹתָם מִן הַמְּצוּעַ; וְלִזֶּה הָיוּ אֱלֹהֵי שִׁיטוֹדוֹתָם אִישׁוּיִם וְאוֹרִיִּים, שֶׁהֵם בְּקִצָּה הָאֲחֵרוֹן, רְאוּי לְהִיכָּן בַּתְּכִלִּית הַגָּאֻה וְהַכֶּסֶס וְהַקְּנָאָה, עַד שֶׁיִּגִּיעַ מִמֶּנָּה לְהִסִּית וּלְהַדִּיחַ הָאָדָם, כְּפִי מַה שֶׁאֲפָשָׁר לוֹ. וְזֶהוּ מַה שֶׁאֲשַׁעֵר בְּמַהוּתָם, וְהוּא מְסַכֵּם אֶל מַה שֶׁאָמְרוּ חֲזו"ל בָּהֶם (חגיגה טז, א), שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם עֲנִיָּנִים כְּבָנֵי אָדָם, וְעֲנִיָּנִים כְּמִלְאָכֵי הַשָּׁרֵת. וְלִפִּי זֶה יִהְיֶה תְּכִלִּית מְצִיאוֹתָם אֶל הַטוֹב הוּא, אִם לְנִסּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם, וּלְשׁוּמָם שְׁלָמִים בְּאֻמָּצוֹת נְסִיוָנָם, כְּאֲשֶׁר קָרָה לְאִיּוֹב בְּסוֹף עֲנִינוֹ; וְאִם לְהִיכָּן כָּלִי מִפְּצוֹ לְמַמְרִים דְּבָרוֹ, כְּפִי מַה שֶׁתְּגוֹר חֲכָמָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְכִבְּרַ פְּשָׁטָה כֵּת מִהַמְּדַבְּרִים, יֵרָאוּ בְּמַהוּת הַשְּׂדִים, שֶׁהֵם שְׂכָלִים נִבְדָּלִים; וְתִכְּף הַבְּרָאָה הַרְגִּישׁוֹ בְּמַעֲלָתָם, וְנָטוּ אֶל הַגָּאֻה. אִם שֶׁחָרָה לָהֶם הַהִשְׁתַּעֲבָד לוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאִם שֶׁנִּתְקַנְאוּ בְּמַעֲלַת הָאָדָם הַשָּׁלֵם, שֶׁהוּא יָדוּעַ אֲצֵלָם שֶׁהִיָּה עֲתִיד לְהִיכָּן

במדרגתם. וזה אמנם היה לבחירתם, שנבכראו בעלי בחירה ורצון, ובחרו ברע. ולכן נענשו להתקים ולהתמיד ברע הבחירה. וזה אמנם יראה מאמר נפסד בעצמו. וזה, שהוא ידוע שהרע והחסרון יגיע מפאת החמר, והטוב והשלמות מפאת הצורה. וכל שכן היות הצורה צורה שכלית, שהוא מן הנמנע אצלה שתבחר ברע ובחסרון. והמאמר שנבכראו בעלי בחירה ורצון, כאשר נבין בו טוב הרצון בשלמות והתענוג בו, הוא אמת אין ספק בו. ואם נבין בו היותם בעלי בחירה, ושאפשר להם לפעל הטוב והרע, הוא דבר בלתי מצייר בחק השכל.

ועוד, שהחטא הזה בהם, לא ימלט מהיות, אם בעת הבראם, ואם אחר הבראם. ולפי שהוא נמנע בעת הראשון שנבכראו בו, למה שההנעה לחטא הזה, למה שהרגישו במעלתם; ובכלל, למה שהחטא הזה מפעל-מה מהפועל, על כל פנים צריך שיקדם לו הפועל בזמן; ולזה, מה שמחויב, שהיה החטא אחר הבריאה. יחייב אם כן, שעמדו זמן בשלמות בלא חטא. ולפי שהוא מבאר בהם, שאין להם הפך, ואין המלט מחדוש סבה להפך רצונם אל החטא ולרע הבחירה; והיה שחדוש הסבה הוא נמנע בשכל הנפך הפשוט; הוא מבאר, שהחטא בהם נמנע. וכל שכן לפי הנחתם, שיראו ששאר השכלים יתקיימו, והבטחו מאתו יתברך בטוב הבחירה תכף הבראם; שהיה ראוי שיבטחו אלו גם כן בטוב הבחירה, אחר שעמדו זמן מה בלא חטא.

ולפי שהדברים נעלמים, ושערי החקירה כמעט נעולים, אין לנו לזוז מקבלת רז"ל, ר"ל שאמרו שיש בהם דברים כבני אדם, ודברים במלאכי השרת. ודי בזה הדרוש הששי.

תה

אור ה'

מאמר ד

דרוש ז, ח

הדרוש השביעי

אם תעמק נפש האדם או תאצל, והוא שיקראוהו כח מהחכמים "גלגול".

ואמנם, לפי שהתבאר במה שקדם, שנפש האדם עצם שכלי מוכן, הנה נראה, שהעמק בה דבר בטל, במי שקנה קצת המשכלות בפעל. וזה, שכבר יתחייב בשני שיוולד משכיל בפעל בזולת למוד, והוא הפך מה שנראה בחוש בכל זמן החולף שהעמקו אלינו קורותיו. האלהים! אלא כשיהיו המשכלות אשר קנה נעדרות ממנו ברצון האל, לתכלית ידוע אצלו. ולפי שהכח האומרת בו, יסודה הקבלה, הנה דלתי החקירה ננעלות בו. ואם קבלה, נקבל בסבר פנים יפות. ודי בזה בדרוש השביעי.

הדרוש השמיני

אם תשאיר נפש הנער שאינו חייב במצוות.

ולפי שהתבאר במה שקדם, היות הנפש עצם שכלי מוכן, כבר יראה חיוב השארותה, איך שהיה מקטנות הגוף וגדלו. ולפי מה שדבר מהיות ההשארות לגמול העבודה, אם לא תשיג לעבד, כבר יראה מניעות השארותה. והנה ראוי שתשוב למקורה, כשאר חלקי החמר השבים ליסודותם, ולא תשיג השארות בעצמה, כמו שהעירונו על זה בכלל השני מהמאמר השלישי.

אלא שלפי מה שקבלו רז"ל, משתתחיל לפקח עין שכלו — והוא שרמזו (סנהדרין קי, ב) "משידע לומר אמן", והוא באלו אמרו "קטן היודע למי מברכין", למה שהמלה הזאת מדרכה לענותה אחר הברכה, ולזה הנה באלו אמרו משידע לקבל

הברכה ולענות אחריה – יזכה להשארות. וזה גם כן באמצעות זכות המילה והכנסו בבריתו של אברהם אבינו.

הדרוש התשיעי

בגן עדן וגיהנום.

והנה לא נפל ספק במציאותם, למה שגן עדן מציאותו מבארת בתורה, ובמקומות בתלמוד, ואמנם גיהנום, אם היה שאין מציאותו מבאר בתורה שבכתב, הנה בתלמוד מבאר בהרבה מקומות על שמציאותו מפרסם ומקבל להם. אבל מקום הספק הוא, אם הם מקומות מיחדין ליום הדין לגמול וענש לנפשות לבד; או אם הם משתפים לנפשות אחר ההפרד ולגופות בני אדם ליום הדין.

ואולם גן עדן, להיותו בישוב, כמו שמפרש בכתוב כי היה משכן אדם וחוה קדם שם, הנה יותר נאות וקרוב אל הדעת, שיהיה משכן לצדיקים בגוף ונפש הנוכחים לתחייה, ואשר יהיו בזמן התחייה. והנה יסכים בזה מאמר רז"ל (ב"ב עה, א; תענית לא, א): "עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים בגן עדן". ו"עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים, וכבודו ביניהם, וכל אחד מראה לו באצבעו". יורו בזה, שהדבקות לזיו השכינה יהיה בשעור, שאף כשישתמשו בחושיהם לא יפרידו הקשר בשום צד.

אבל שיהיה מקום מוכן לנפשות לבד, הנה בזה מקום עיון. להיותן רוחניות, ויחשב בהן בלתי היותן מגבלות במקום. ויהיה אם כן, גן עדן הצפון לצדיקים, אשר נכפל בדברי רז"ל פשוט מאמרם להיותו אחר המות מיד, ירמו בזה לגן עדן שלמעלה, והוא הדבקות בזיו השכינה.

ואמנם ממה שנאמר בקבלה (עדיות ב, י) בהגבלת זמן ענש הרשעים בגיהנום, יראה ממה שאין ספק בו, שהענש ההוא הוא

אחר המות מיד. ולפי שבא במקומות רבים שהוא בעולם הזה השפל, והוא המכנה במקומות במקרא "אבדון" "שחת" "תפתה"; הנה יראה, שהנפשות עם היותן רוחניות, מקום יגבילם, ויתפעלו בצער נמרץ. וזה הצער, כבר דברנו עליו במה שקדם, שאין העיון חולק עליו. ובכלל, למה שהוא מסכם מבעלי דיננו, היותה מתפעלת מהערבות והשמחה, באשר תשיג מה שבטבעה להשיג, ראוי שתהיה מתפעלת מהיגון והצער באשר לא תשיג אותו. ואינו רחוק, שימשך מהצער ההוא הפסד וכליון באחרית. וגם כן, לטנופה בחמירות, איננו רחוק שבעת המות תשאיר עמה חמירות ואיכיותמה בתכלית הדקות, אשר בעבורו תשיג צער גם כן, ותהיה מגבלת במקום. ולזה אין לחלק על קבלת רז"ל. והתבאר גם כן, שלא יחלק עליו העיון. ודי בזה בדרוש הנזכר.

הדרוש העשירי

המכון במעשה בראשית ובמעשה מרכבה, ואם הוא חכמת הטבע ומה שאחריו, כמו שחשבו קצת מחכמי אמתנו.

ואמנם, שאין המכון בהם מה שדמו, הוא מבאר בעצמו, למי שהרגיל מאמריהם על זה. אם להגדלתם המעשים האלה במעלה וקדשה, באמרם (סוכה כח, א): "דבר קטן – היות דאב"י ורבא, ודבר גדול – מעשה מרכבה". ואמרו (חגיגה יד, ב) כשדרש רבי אלעזר בן ערך במעשה מרכבה, שנתעטף ריב"ז וישב על גפי האבן תחת היות, וסבבה אש כל האילנות. וזה אמנם לקדשת הדברים ומעלתם. ואין במה שישג ב"מה שאחר" דבר מזה; וזה, שרב מה שנתבאר שם הם דברים בתכלית החלשה, כמו שהתבאר במה שקדם. ואם למה שהפליגו רז"ל בהסתתר אלו הדברים, כמו שבא במשנה בפרק "אין דורשין

תח

אור ה'

מאמר ד

דרוש י

במעשה בראשית בשנים, ולא במרפכה ביחיד; והפליגו ספורים בענש המפרסם באלו הענינים; עד שהם בעצמם היו נמנעים מללמד עד עת הזקנה, כאמרם בפרק שהוא (שם יג, א) "תא ואגמרך מעשה מרפכה, אמר ליה אבתי לא קשאי". והנה אין בדבר מאלו, ר"ל בחכמת הטבע ומה שאחריו, דבר יחיב הסוד וההסתור. האלהים! אם לא יקרא מה שבהם מהכפירה וההרסה לדת האלהית "סתרי תורה". ואיך לא? וההתעלמות שהוא כבר נתפרסם לבחורים ולקטנים, וגם לזולתנו בבתי מדרשיהם הפוללים לבני עשרים ופחות, וגם פן הרחיבו תכלית ההרחקה מה שהוא כנגד התורה בכנופיא והמון רבה.

וממה שיחייב היות מה שדמו בדיאה והנה, הוא, שהוא ידוע, שחכמת הטבע אצלם קודמת בסדר הלמוד בהכרח ל"מה שאחריו", כמו שנתבאר שם. והנה בא בגמרא (שם) מעשה בשני תלמידי חכמים, שאחד מהם היה בקי במעשה בראשית, ואחד במעשה מרפכה, והתנו ביניהם, שילמד כל אחד לחברו הנודע אצלו. ואחר שלמד האחד לאחד במעשה בראשית, כששאל ממנו שישלים תנאו, אמר לו: "אבתי לא קשית". וזהו מה שיוזרה בבאור שאין המקביל אצלם במעשה בראשית ומעשה מרפכה, הטבע ומה שאחריו, חלילה. וכל שכן, שיהיו במדרגה גדולה מהתלמוד, שהוא באור מצוות התורה ומשפטיה האלהיים, המקנים לאדם ההצלחה האמתית.

ולזה יראה, שהמבין ב"מעשה בראשית" הוא בפשוטו, שהוא תאר מעשה היצירה, והוא עקר מה שבא ב"ספר יצירה" הידוע לאברהם אבינו. והוא תרמוז בדרך לרז"ל (מנחות כט, ב): ב'הא' נברא העולם, שנאמר (בראשית ב, ד) 'בהבראם' – ב'הא' בבראם. ואמרו, כי נברא העולם הבא ב'יוד', שנאמר (ישעיה כו, ד): 'כי בנה ה' צור עולמים'. ולפי שהקשר והשתלשלות הנה

כפי מה שקבלו רז"ל נתלה בשם המפרש, יחייב הענין הזה סוד סתום ונסתר, להגדלת השם ויראתו. ואמנם המכון ב"מעשי מרובה" הוא, מה שאפשר השגתו מהעליונים, והשתלשלות קצתם עם קצת.

ולזה הענינים ההם המקבלים בתכלית המעלה והדקות; והבנת הענינים בחלקי מה שהם באלו הענינים יביא להריסה, וירחקו האדם מהצלחתו; חייב בהם תכלית ההסתר והישוב, אשר בעבור זה נמנעה החכמה ההיא מהבחורים, לרתיחת טבעם וקלות תנועתם, ומנעו לדרש בהם שלא בתכלית ההסתר ובראשי פרקים. ואמנם צריך שיובן זה, כשיבא לדרש הכתובים הרומזים על זה; וכל זה לקבץ בלב יראה לשומעים ונ"א: לקבץ יראה בלב השומעים; לא בעת הלמוד. כי לא יעלה על דעת, שענינים אלו, שהחלוף בהם מרי עצום, ימסרו בראשי פרקים בעת הלמוד. וכל שכן, בהיותם ענינים בלתי נודעים בחקירה. אבל, למי שקבל הענינים בעצמם — הוא אשר כוונה במשנה בשם "חכם", אמרו: "אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו" — הנה כשיבא לדבר עמהם בדרשות הכתובים, וליחס הענינים ההם אליהם, ימסר בראשי פרקים, אחר היותו חכם, ואז יקל לו להבין מדעתו ישוב הענינים ההם על הכתובים.

ולזה השם המפרש ונקודו ירמוז אל הענינים האלה, הנה הגדלת השם יתברך וקדשותו נמסר לכהנים. ואסרו הקריאה בו בכתבו אלא להם, ובמקדש לבד. וזה אמנם להיותו מיוחד בהוראה על היכלת לפעל נפלאות, כמו שירה זה אמרו (שמות י, ג): "ושמי ה' לא נודעתי להם"; ירצה, שעם היותו נתראה עם האבות ב"אל שדי" המורה על הנהגתו וסדרו המציאות בכלל; הנה לא נודע עמהם, ר"ל לא נתפרסם עמהם מאד, בדרים יוצאים מהמנהג הטבעי. וירה זה גם כן, השפעת הכהן את

מאמר ד
דרוש יא

אור ה'

תי

האשה בשם הזה, ומחותו אותו במים, עד שהיה נמשך הפעל הנפלא שהוא.

וכבר יראה שהיתה ההוראה כפי קדשת הלשון, למה שהוא מורה, חידושו והיותו כלן בתמידות, כמו שנתבאר במאמר השלישי. והיה אות האיתן מורה על חיוב התמידות החדוש, והוא סוד היכלת ויחודו. ולזה, היה השם בתכלית ההגדלה והקדשה. ואין ספק, שהיה הנקוד מורה על מעלת השם שהוא וגדלתו ונפלאותיו, אשר בעבור זה היה ההעלם ראוי ומחויב. וכזה ראוי שיובנו דברי הרב המורה בפירקיו, ואם לא יורה עליו פשט הלשון. וזה, שחיוב המציאות אשר אמרו, אין ההעלם ראוי בו, אבל צריך שיתפרסם להמון האנשים והנשים.

ועם היות יצאנו קצת מכוונת הפרק, ראינו לזכרו בכאן, להיות השם הזה, לפי המעט המשג ממנו, יסוד מעשה בראשית ומעשה מרכבה, לפי המכון בו בדברי רז"ל. והוא מה שרצינו לבארו.

הדרוש האחר עשר

אם השכל והמשכיל והמשכל דבר אחד, אם לא.

והנה צד החיוב מפרסם אצל הפילוסופים. שהם יראו כי כן, למה שהשכל בפעל, ואיננו נאחז במקום, ואיננו דבר זולת ההשכלה והמשכל. ואשר הפשט מהדבר המשכל, איננו זולת ההשכלה. התבאר אצלם, אם כן היות המשכיל והשכל והמשכל דבר אחד. ואמנם יתחייב להם זה בשכל הנפרד, שהוא בו בפעל תמיד. והוא מבאר, שיתחייב זה בשכל האנושי בהיותו בפעל. וכבר האריך בזה הרב בחלק הראשון מספרו.

ואולם צד השלילה יתבאר בן. למה שיתחייב מהניחנו השכל והמשכיל והמשכל דבר אחר, שהשכל יתעצם במה שישפילם; והתבאר במה שקדם, שקרות זאת ההקדמה, למה שיתחייבו ממנה בטולים רבים; הנה אם בן, כשהיה שכל האדם משכיל בפעל, אי אפשר שיהיה המשכיל והמשכל דבר אחר. למה שהמשכיל הוא דבר זולת ההשכלה, אלא שההשכלה מתחייב במשכיל חיוב עצמי. ולזה הוא מבאר שקרות זאת ההקדמה בשכל האנושי, אף כשנניחוהו שכל בפעל. גם בשכל הנפרד יתחייב בן, שההשכלה תאר עצמי ולא עצמות. ובה נמצאו רגלי המון הפילוסופים, שלא בקנו בין עצמות לתאר עצמי.

והפלא מהם, שלא ימלט הדבר מחלקה: אם שההשכלה במשפלים מתחלפים – דבר אחד בעינו; אם לא. ואם היה דבר אחר, יתחייב שהמשפלות יהיו דבר אחד בעינו, למה שההשכלה והמשכל דבר אחד בעינו. וכבר הנחו מתחלפים. ויתחייב גם בן, שבשדע האדם משכל אחד, ידע כל המשכלים, אחר שהם דבר אחד בעינו. ואם אין ההשכלה בהם דבר אחד בעינו, יתחייב שהשכל יהיה מרכב ממשפלים מתחלפים. ואם הם עצמים, היה מרכב מעצמים רבים. וכל זה בתכלית הבטול. והנה זה מספיק בדרוש הזה.

הדרוש השנים עשר

במניע הראשון.

וזה, אם המניע הראשון עלול מהעלה הראשונה, או אם המניע הראשון הוא יתברך. ולפי שנחלקו בדרוש הזה גדולי הפילוסופים; וזה, שבן סינא ואבן נצר, ורבי משה בן אלאוי [נ"א: הלוי] שהכריע עמיהם,

תיב

אור ה'

מאמר ד

דרוש יב

שהמניע הראשון עלול ממנו יתברך; וכן רשד יראה, שהוא יתברך המניע הראשון; הנה ראוי לבאר דעתם בקצרה, ומה הגיע אליהם במחלקת הזה. ויתבאר מזה שיסוד המחלקת הוא רעוע.

וזה, שהם קבלו שתי הקדמות: אחת, שהעלה הראשונה היא בתכלית הפשיטות. השנית, שלא יתחייב מעלה אחת פשוטה כי אם עלול אחד פשוט, ולזה יראו קצתם, כי למה שהיה השכל הראשון הוא הסבה לגלגל הפועל התנועה היומית, והיה הגלגל מרכב הרקבה-מה, יתחייב שמניעו מרכב הרקבה-מה. למה שהתבאר בהקדמה השנית, שמהפשוט לא יתחייב כי אם פשוט, ולפי שמחייב המציאות פשוט בתכלית הפשיטות, כמו שהתבאר בהקדמה הראשונה, הנה אם כן, המניע הראשון אינו מחייב המציאות. ולפי שכל מה שזולת מחייב המציאות, עלול לו, הנה המניע הראשון עלול למחייב המציאות. וזהו דעת בן סינא ואבו נצר, ורבי משה אלאוי [נ"א: הלוי] שנמשך עמהם.

אמנם בן רשד, עם שהוא יודה בהקדמות, יראה שהמניע הראשון הוא מחייב המציאות. שהוא אמר, שההקדמה השנית צודקת בסבה פועלת, אבל בסבה צוריית אינה צודקת. ולפי שהמחייב המציאות סבה צוריית לנמצאות, לא יתחייב הפשיטות לעלול הראשון. והוא יבאר, שהוא יתברך אינו [סבה פועלת, בין סבה פועלת נתלית פעלתה בהוצאת הפעל מהעדר אל המציאות, וכאשר יצא אל המציאות לא יתלה בו פעלת הפועל. ולפי שהפעלה אשר בהוצאה אל המציאות — שנוי בעל תכלית; והפעלה הבעלת תכלית אי אפשר שתחס אל הנצחי, כי הנצחי ימצא תמיד על שלמותו האחרון, ואיננו אם כן פועל עת ובלתי פועל עת; יתחייב אצלו אם כן, שהמחייב המציאות

איננו סבה פועלת. ולזה, לא יתחייב שהמניע הגלגל האחרון יהיה עלול ממנו.

ואמנם החכם רבי משה בן אלאוי [נ"א: הלוי] ז"ל יראה, שזה אמנם יצדק על המהות לבד, לא על הפועל בשלוח, ואמנם הוא כל מה שיתלה בו מציאות דבר מה, איזה מציאות היה, נצחי או בלתי נצחי. ולזה הכריע, שהמניע הראשון הוא עלול מן הסבה הראשונה.

הן אלה קצות דרכם בקצרה. והוא מבאר, שהיסוד רעוע. למה שהקדמה השניה אמנם תצדק על צד החיוב; אבל אחר שהתבאר במה שאין ספק בו, שהפועל פועל על צד הרצון וההטבה, לא יתחייב היות העלול פשוט. והוא מבאר למעין בזה הספר, אך אמנם, להיות קבלת רז"ל, שהמלאכים נבראו ביום ראשון, אין לנו לזוז מקבלתם. וכל שכן, שהוא מסכים עם העיון. ודי בדרוש הזה.

הדרוש השלישה עשר

בהמנעות השגת אמתת מהותו יתברך, אם הוא מצד התורה לבד, או אם יסכים בו העיון. ואם היה שניסכים בו העיון, אם יש להמנעות הזה טבע קים, באפן שלא יציר בו אפשרות.

ואמר, למה שהיה מסכים מרב המון הפילוסופים, היות השכל והמשפיל והמשפיל דבר אחד, כבר יראה, שהעיון יסכים אצלם בהמנעות הזה, ושהוא באפן שלא יציר אפשרות. וזה, שאם היה המהות משפיל לזולתו, הנה היה הזולת, המשפיל, עם המשפיל, דבר אחד, חלילה. אלא שההקדמה הזאת מבארת הבטול, כמו שקדם לנו במקומות מזה הספר. ולזה, עם היות המנעו מחייב מצד התורה, באמרו (שמות לג, כ): 'פי לא יראה האדם וחי'; והיה העיון מסכים גם כן, אל שאין דרך ומבוא

לזולתו לעמד על אמתת מהותו; הנה איננו באפן שלא יציר הגיע יכלת השם עליו על צד המופת. ואולם יסכים בזה אונקלוס, שתרגם "נחי" – "ויתקנים", מסכים עם מה שנאמר במקום אחר (שופטים יג, כב): 'מות נמות כי אלהים ראינו'. ולפי זה איננו רחוק, שבקש משה השגת המהות על צד הפלא. אלא שלדעת הרב המורה ז"ל, לא יציר אפשרותו בשום צד, להיותו מודה בהקדמה ההיא, ר"ל היות השכל והמשכיל והמשכל אחר. ולפי דבריו, הבקשה לדעת מהותו רחוקה מאוד ממדרגת משה. אמנם אין שיהיה, אין הכרח בתרגום אונקלוס, שההשגה לשכלים הנפרדים באמתת מהותו אפשרית. למה שבכר בארנו, שהבקשה בראית הפנים, רמז אל התארים העצמיים, שלא עמד המופת על הפנויות אפשרות השגתם. ולזה תרגם אונקלוס "נחי" – "ויתקנים".

זהו מה שראינו מספיק בדרושים אלו. ובו נשלם המאמר הרביעי מהחלק הזה הראשון, המקנה ב"אור ה'". והיתה ההשלמה בחדש זיו שנת מאה ושבעים לפרט האלף הששי ליצירה. בסרקוסטה אשר במלכות ארגון. והתהלה לאל לבדו, ומרומם על כל ברכה ותהלה, אמן ואמן.

ברוך רחמנא דסייען עד כען. הוא ברחמי יוננו להבין ולהשיג האמת, אמן ואמן.